

CZU: 94-054.73(=1.478:498)"1940/1941"

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3985028>

ASPECTE PRIVITOARE LA REFUGIAȚII BASARABENI ÎN JUDEȚUL FĂGĂRAȘ, PÂNĂ LA INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI (21 IUNIE 1941)

Constantin BĂJENARU

Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” (România)

Evoluția evenimentelor anilor 1939 și 1940 a surprins România, la nivel european, într-o situație critică, prin prisma faptului că Germania se afla în plină expansiune teritorială în detrimentul aliaților tradiționali ai țării noastre, fiind nevoită să intre curând în sfera de interese ale germanilor. În aceste împrejurări, România a fost confruntată rapid cu revendicări teritoriale importante, venite, pe de o parte, dinspre Rusia Sovietică, iar, pe de alta, dinspre Ungaria și Bulgaria, care erau aliate ale Germaniei naziste. Având în vedere problematica cercetării noastre, ne vom concentra atenția exclusiv asupra urmărilor primeia dintre revendicările teritoriale în privința populației.

Astfel, la 26 iunie 1940, URSS dădea un ultimatum țării noastre pentru cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, act în forță pe care România a fost obligată să-l accepte, în situația dată neavând niciun sprijin extern. Drept consecință, două zile mai târziu, la 28 iunie, a început evacuarea populației românești din aceste două provincii. Așa a început calvarul românilor basarabeni și bucovineni, dar care au găsit totuși alinare în zonele în care au reușit să se așeze provizoriu.

Pe de altă parte, statul român a fost nevoit să ia o serie de măsuri necesare reorganizării în noi locații a instituțiilor evacuate, precum și pentru rezolvarea multiplelor probleme sociale, economice, culturale, juridice și de altă natură ale populației evacuate. O parte dintre refugiații din Basarabia a primit găzduire pe teritoriul județului Făgăraș, numărul acestora ridicându-se, conform cercetărilor noastre preliminare (în perioada 1940-1945), undeva între 1.500 și 2.000 de refugiați. Conform titlului lucrării, ne vom îndrepta atenția asupra unora dintre aspectele ridicate de problematica unui fenomen social de o atât de mare importanță și pe alocuri marcat de dramism, la nivelul uneia dintre jurisdicțiile administrative ale României de atunci.

Cuvinte-cheie: refugiați basarabeni, aspecte, județul Făgăraș, 1940-1941, cedări teritoriale, economic, social, statul român.

ASPECTS REGARDING THE BASARABIAN REFUGEES IN FAGARAS COUNTY, BEFORE THE ENTRANCE OF ROMANIA IN THE WAR (21 JUNE 1941)

The evolution of the events between 1939 and 1940 found Romania, at the European level, in a critical situation because of the fact that Germany was in a period of full territorial expansion to the detriment of the traditional allies of our country, Romania being forced to enter the German's sphere of interest. In these circumstances, Romania was confronted rapidly with important territorial claims, on the one hand coming from the Soviet Russia, and on the other hand coming from Hungary and Bulgaria which were allies of the Nazi Germany. Considering the subject of our research, we will focus exclusively on the first territorial claim.

Thereby, on 26th of June 1940, USSR gave an ultimatum to our country for the concession of Bessarabia and northern Bucovina, act which Romania was forced to accept, in the given situation it lacking an external support. As a consequence, twoo days later, on 28th of June the eviction of the Romanian population in these 2 provinces began. So began the ordeal of the Romanians from Bessarabia and Bucovina, which however found relief in the areas where they succeeded to provisionally settle.

On the other hand, the Romanian State was constrained to take a series of measures necessary to the reorganization at the new locations of the evicted institutions, as well as for solving multiple social, economic, cultural, juridical and other various issues of the evicted population. A part of the refugees from Bessarabia were accommodated on the territory of the Făgăraș county, their number rising, according to our preliminary research, somewhere between 1.500 and 2.000 refugees. According to the title of the paper, we will focus our attention on some of the aspects raised by the issues of a highly important social phenomenon and here and there marked by dramatism, at the level of one of the Romanian administrative jurisdictions from that period.

Keywords: Bessarabian refugees, aspects, Fagaras County, 1940-1941, territorial claims, Soviet Russia, measures, social, economic, Romania.

„Vom pricepe, măcar acum, că adevărata valoare și adevărata realitate o constituie nu granițele politice, ci națiunea vie, puterea, sănătatea și conștiința ei. Granițele sunt țărături de râu, mai mult ori mai puțin artificiale, pe care însă apa mereu curgătoare le sapă, le lărgește, le mută după trebuințele și mărimea ei. De acum înainte, prin urmare, grija noastră supremă, mai mare chiar decât gândul reîntregirii hotarelor sfărâmate, trebuie să fie nația românească de pretutindeni. Oriunde se găesc frați de ai noștri, acolo suntem acasă. Pe toți trebuie să-i cuprindem în egală sollicitudine, pe toți să-i sprijinim în măsura nevoilor lor. În toți să aprindem conștiința clară a apartinerii la unica și marea familie românească”.

(În: *Cultura Creștină* (Blaj), 1940, nr.7-9, p.516)

Introducere

Evoluția evenimentelor politico-diplomatice și militare din anii 1939-1940 a surprins România într-o situație critică, îndeosebi în condițiile în care Germania nazistă se afla în plină expansiune teritorială în detrimentul aliaților tradiționali ai statului român. Ca urmare a acestei situații, pentru poporul român anul 1940 a constituit momentul cel mai dramatic al istoriei sale contemporane, rând pe rând fiindu-i smulse părți din trup și răpite de la țară prin forța armelor și anexiune. Mai întâi, în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie, Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța au fost anexate de către Uniunea Sovietică, armata română fiind silită să evacueze rapid aceste teritorii strămoșești. Deși URSS ceruse cedarea întregii Bucovine, Germania a convins-o să-și limiteze revendicarea la nordul acesteia, „lăsând partea de sud în mâinile României” [1, p.68]. La 28 iunie, Guvernul român transmitea prin Gheorghe Davidescu, ambasador la Moscova, răspunsul său oficial: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților (...), se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic” [2, p.279]. Prin cedarea fără opunere a acestor teritorii, România pierdea o suprafață de 50.762 km², cu o populație de 3.915.000 de locuitori [3, p.93].

Referindu-se la acest episod și exprimând indignarea și revolta tuturor românilor, Nicolae Iorga releva: „Printr-o nedreptate fără pereche i s-a luat țării noastre toată Moldova de peste Prut, unele sate bucovinene curat românești și un colț din județul Dorohoi. La această sărăcie a noastră, cu atâta greutate întregită, s-a lăcomit Rusia cea nesfârșit de mare, întinsă până în adâncurile Asiei. Încă o dată lăcomia celui dăruit cu de toate s-a aruncat la puținul avut al celui care a primit un colț de pământ pe care l-a apărât în trecut cu unghiile și cu dinții. E păcat de atâta lume românească din nou căzută pradă străinului dușman (...). Dar orice dreptate învie și orice muncă cere răsplata. Și noi ne așteptăm iarăși ceasul, curând sau mai târziu” [4, p.1].

A urmat Ardealul de Nord, cedat către Ungaria horthystă prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940, însușind o suprafață de 43.500 km², cu o populație estimată atunci la puțin peste 2.600.000 de locuitori.

În final, Cadrilaterul, cedat către Bulgaria prin Tratatul de la Craiova, din 7 septembrie același an; în acest caz România pierdea două județe (însușind 7.695 km²) și peste 100.000 de români, care au fost nevoiți să se refugieze, în locul lor venind 60.000 de bulgari.

În urma acestor pierderi teritoriale, la 5 septembrie 1940 a fost numit la președinția Consiliului de Miniștri generalul Ion Antonescu, fiind însărcinat cu formarea unui nou guvern. În aceeași zi, prin decrete regale era suspendată Constituția din 1938, erau dizolvate corpurile legiuitoare și lui Ion Antonescu i se acordau puteri depline în conducerea statului. O altă consecință a situației existente a constituit-o abdicarea forțată a regelui Carol al II-lea și succedarea la tron a regelui Mihai I, însă puterea deplină rămânând tot în mâinile generalului.

Noul guvern a fost nevoit să ia o serie întregă de decizii în privința reorganizării în alte locații a instituțiilor evacuate din teritoriile cedate, în primul rând a celor judecătorești (tribunale și judecătoria), coroborat cu strămutarea personalului și a arhivelor. De asemenea, la nivel administrativ o problemă extrem de serioasă și inerentă a constituit-o rezolvarea complexului de probleme – economice, sociale, juridice, culturale și de altă natură – ale populației refugiate. Prin urmare, au fost create instituții specializate pentru rezolvarea acestora: Comisariatul Refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord și Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord; ulterior, la 18 martie 1941, cele două au fost contopite în Comisariatul General al Refugiaților [5, p.1349].

În aceeași zi în care Guvernul României a decis să cedeze pretențiilor sovieticilor, forțele Armatei Roșii au ocupat orașele Chișinău, Cetatea Albă și Cernăuți, în timp ce autoritățile comuniste au început arestările în masă ale funcționarilor administrației românești; de asemenea, în cursul retragerii din zilele următoare, mulți militari români au fost dezarmați și reținuți de către sovietici.

Tăvălugul sovietic i-a silit și pe numeroși cetățeni ai celor două provincii să se refugieze în România de după raptul săvârșit de URSS. Îndeosebi în primele zile, căci ulterior posibilitățile le-au fost aproape anulate,

încă din 3 iulie 1940 autoritățile sovietice închizând toate punctele de trecere a noii frontiere. Din ansamblul problematicii refugiaților basarabeni, în special din perioada 1940-1945, în județul Făgăraș, am ales să analizăm, pe baza documentelor avute la dispoziție, prima perioadă a fenomenului – „primul val” cum mai este uneori denumit în istoriografie –, cea de până la intrarea României în război, la 21 iunie 1941. De altfel, valul principal de migrație din perioada enunțată a fost concentrat în perioada 28 iunie-3 iulie 1940, ulterior venind în România mult mai puțini refugiați, fie trecând clandestin granița, fie având acordul sovieticilor.

Numărul total al refugiaților din anul 1940 a fost evaluat diferit de către cei care au fost implicați în evenimentele de atunci ori care s-au ocupat ulterior de cercetarea problemei, limitele încadrându-se undeva între 30.000 și 300.000 de persoane, ultima cifră fiind declarată de Ion Antonescu. Personal, consider că cifra cea mai apropiată de realitate este aceea avansată de istoricul George Ciorănescu, de aproximativ 50.000 de persoane [6, p.198].

Imediat după ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, regimul sovietic de la Moscova a dezlănțuit teroarea, folosind ca mijloace de intimidare maltrătarile și deportările, și având ca scop înfricoșarea populației și zdrobirea oricăror încercări de rezistență. Consecința anexării teritoriilor românești și a acestei terori a constituit-o exodul de populație, reprezentat de zeci de mii de refugiați din cele două provincii – intelectuali și țărani deopotrivă, funcționari, polițiști, juriști etc. –, „mulți dintre ei plecând de la serviciu direct la gară” [7, p.124].

Abia la începutul lunii septembrie 1940, Prefectura județului Făgăraș primea o adresă de la „Serviciul pentru reglementarea trecerii în țară a locuitorilor din Basarabia și Bucovina”, din cadrul Ministerului de Interne, prin care i se aducea la cunoștință că Marele Stat Major, prin generalul Aldea, delegatul României în Comisiunea Mixtă Româno-Rusă de la Odesa, solicită a se lua declarații de la cei refugiați din provinciile amintite, în care să relateze „asupra tratamentului ce au avut de suferit cât au stat în acele teritorii, dacă li s-a permis să ia bagaje, cantitatea în kilograme, dacă li s-au reținut bani, bijuterii sau alte obiecte și dacă li s-au dat chitanțe de sumele luate”. De asemenea, se solicita ca prefecturile să întocmească tabele cu cei aflați în situația din urmă, precizând sumele de bani, și să trimită tabelele în copie la minister [8, f.46].

Câteva zile mai târziu, la 17 septembrie 1940, prefectul județului, colonelul Mihail Papadopol, raporta Serviciului pentru reglementare că pe raza județului Făgăraș nu existau persoane refugiate aflate în situația specificată [8, f.51].

Printre documentele avute la dispoziție se regăsesc și câteva (ce-i drept, puține) declarații-cereri sau declarații simple ale refugiaților basarabeni, asupra cărora ne vom referi în rândurile ce urmează. Una dintre ele, întocmită în 25 august 1940, are doi semnatari – Ioan I. Rusu și Anatolie A. Gudevici –, refugiați încă din primele zile la Iași. Aceștia veniseră cu două perechi de cai și o căruță, pe care, neavând posibilități de întreținere și necunoscând destinația finală, au fost nevoiți să-i predea, pe bază de procese-verbale, astfel: primul, I.I. Rusu – Camerei Agricole a județului Iași, iar celălalt – arendașului moșiei prințului Sturdza din satul Coadă Stâncii.

Stabilindu-se în cele din urmă în Arpașu de Jos, județul Făgăraș, dar neavând în continuare surse de venit pentru a se întreține, în afara alocațiilor zilnice acordate de statul român, solicita prefectului să le înlesnească recuperarea cailor și a căruței, cu care se puteau ajuta pentru a avea o situație materială mai bună prin „diferite cărașii și transporturi de pasageri și mărfuri”. Doreau să primească gratuitate pe CFR, pentru un vagon cu care să-și transporte de la Iași caii și atelajul [8, f.52].

Într-o altă declarație-cerere, purtând aceeași dată, Alexandru Alexandrovki, în vârstă de 61 de ani și fost locotenent-colonel în armata rusă în timpul Primului Război Mondial, informa prefectul din Făgăraș că se refugiasse din Basarabia la Iași „fără niciun mijloc de existență”. Ulterior a fost repartizat în județul Bacău, unde a primit zilnic suma de 50 de lei din fondul special al Prefecturii de acolo, pentru ca în cele din urmă să i se acorde domiciliu în satul Nou Român-Făgăraș. Având aceeași stare materială ca la începutul refugiului, solicita prefectului să-i acorde același ajutor financiar pe care îl avusese la domiciliul anterior. Se simțea totuși jenat de situația de a se întreține doar din ajutorul statului român, transmitând că este „capabil de muncă” și dorește, pe cât era de posibil, să fie aplicat într-un serviciu, „fie la stat, fie particular, unde cu siguranță îmi voi face datoria” [8, f.53].

Alt document relevă un caz și mai special prin prisma grelei situații sociale. Este vorba despre învățătorul Mihail Covaliu, originar din Chișinău și stabilit în satul Rucăr din județul Făgăraș. Spre a fi cât mai elocvent tragismul situației în vremurile de atunci, redăm în mare parte documentul său: „Sunt aci într-o situație foarte grea, sunt lipsit de mijloace. Eu până voi primi numirea în învățământ și voi avea salariu, nici nu știu cum să

trăiesc. Eu am fost un timp fără serviciu pe caz de boală și acu n-am salariu, așa că vă rog din suflet să-mi dați un ajutor bănesc până voi fi aranjat cu serviciul. După ce voi primi numirea nu voi supăra, căci atunci voi avea salariul meu.

Totodată vă rog să fie trecuți cu ajutor și copiii mei, care astăzi sunt la Iași, dar trebuie să vină la mine, căci trebuie să-i dau la liceu. După toate, sunt și bolnav. Vă rog și de niște lucruri de iarnă, căci n-am adus nimic cu mine.

Respectuos rog Bunătatea D[umneavoa]stră să mă ajute acum la așa greu. Am lăsat la Chișinău avere multă, dar n-am putut sta de dușmanii de ruși. A trebuit să vin aci la frații mei" [8, f.54-55].

Un alt caz: Evdochia Donea Zemlinski, agricultoare refugiată la Rodbav din satul Cornești, jud. Lăpușna, în 28 iunie 1940, a lăsat în urmă: 1 ha pământ arabil, evaluat la 30.000 lei și haine în valoare de 5.000 lei [9, f.7].

Situații parțiale cu numărul refugiaților

Un raport al Legiunii de Jandarmi Rurali Făgăraș, din 15 iulie 1940, indica prezența în teritoriul de competență a unui număr de nouă refugiați din Basarabia și Bucovina, printre aceștia aflându-se doi funcționari de stat, un militar pensionar și șase femei și copii [10, f.44].

Un document datat 25 septembrie 1940 indică faptul că în localitatea Beclean se aflau trei refugiați (familia Ioan Grama, notar comunal – soț, soție, fiu), iar în satul Luța două (Maria Isopescu și fiul de patru ani) [10, f.n.].

Din 16 octombrie 1940 ne parvine un tablou detaliat întocmit de pretorul Plasei Arpaș. În total erau refugiați și domiciliați în această plasă 35 de persoane, provenind atât din Basarabia și Bucovina de Nord, cât și din Ardealul de Nord și Cadrilater. Printre aceștia, descoperim faptul că șapte erau refugiați basarabeni și trei bucovineni, cu vârste cuprinse între 28 și 59 de ani. Dintre basarabeni, câte doi proveneau din Bădiceni și Gura Camenca¹, județul Soroca, unul din Bălți și altul din Copeni (?), județul Cahul, iar ultimul era originar din Cetatea Albă. Ca profesii figurează ca agricultori, foști ofițeri sau funcționari, agent de urmărire; femeile erau casnice. Din rubrica „Unde dorește să fie plasat” ca loc de muncă aflăm că doi își doreau să fie administratori de moșie, altul vânzător sau supraveghetor, lucrător în fabrică, o femeie că vrea să lucreze împreună cu soțul, în timp ce doi nu au specificat. Pe de altă parte, doi locuiau în Arpașu de Jos, trei în Nou Român, unul în Porumbacu de Sus și altul în Viștea de Jos [10, f.15].

În aceeași zi, pretorul din Cincu raporta și el situația din plasa pe care o administra, din care document reieșea prezența a 40 de refugiați, printre care se aflau 26 de basarabeni. Zece dintre ei formau o familie (Bercaru), tatăl fiind avocat, provenind din localitatea Felești (?)-Bălți; domiciliau în Cincșor, dar urmau să plece definitiv la București. De altfel, documentele cercetate atestă nenumărate cazuri de mutări în alte județe, precum și invers. O altă familie (Ciobanu), formată din patru membri, se refugiase din localitatea Moara de Piatră (?), județul Bălți, fiind domiciliați în satul Merghindeal. Ceilalți erau originari din Râuțel (?)-Bălți, Vidrescu (?)-Soroca, alți șapte din orașul Bălți și doi din localitățile Tapor (?) și Târpenești (?), jud. Lăpușna. Domiciliile le aveau în localitățile făgărășene Seliștat și Cincu [10, f.17].

La rândul său, pretorul din Șercaia raporta Prefecturii prezența în plasa omonimă a unui număr de 71 de refugiați, printre ei neaflându-se, însă, niciun basarabean sau bucovinean [10, f.20].

Asistența socială

Cum era și firesc, refugiarea între granițele României de după cedările teritoriale ale zecilor de mii de basarabeni și bucovineni a creat o problemă complexă pentru statul român. Sentimentul solidarității naționale și umane cu românii refugiați a trebuit să se concretizeze cât mai curând în ajutor material și financiar atât la nivel central, cât și local, în toate județele care i-au găzduit. Cel mai impresionant a rămas efortul conjugat al românilor din toate zonele țării, ca și al oficialităților și instituțiilor locale, de a fi cu totul alături de ei, de a-i consola și alina cât mai mult suferințele, prin nenumăratele măsuri și acțiuni cu rolul de a le veni în ajutor. Notă discordantă n-au făcut nici românii din județul Făgăraș, dovadă că basarabeni și bucovineni s-au simțit ca și acasă, unii dintre ei stabilindu-se definitiv aici. De altfel, mărturiile documentare din arhive pe care le-am cercetat sunt edificatoare, conferind clar caracterul de național al solidarității românilor de aici cu românii nevoiți să se refugieze.

De pildă, pe 28 septembrie 1940 Secretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate emitea o adresă către prefecturi prin care le solicita ca, în vederea „simplificării și ușurării operațiunilor de ajutorare a refu-

¹ Localitate neidentificată pe harta interbelică a județului Soroca.

giaților", să dispună ca toate fondurile care au fost colectate de diferitele instituții din județul respectiv în acest scop să fie direcționate către asistența, ajutorul și plasarea refugiaților [10, f.51].

La 10 octombrie 1940, prefectul legionar de atunci, Virgil Mateiaș, convoca la o întrunire comună, în scopul stabilirii „operei de ajutorare și plasare a refugiaților” aflați în județ, mai multe instituții: Societatea Crucea Roșie-Făgăraș, Societatea Femeilor Ortodoxe, Societatea Femeilor Greco-Catolice, Societatea „Principele Mircea”, Protopopiatul ortodox, Vicariatul greco-catolic, Poliția și Primăria orașului Făgăraș, Garnizoana militară [10, f.89].

Ajutoare importante au fost direcționate și către elevii refugiați în județul Făgăraș, care urmau cursurile atât ale școlilor de aici, cât și din apropiere, elocvent fiind cazul pe care îl aducem în cele ce urmează. Conducerea Liceului Industrial de Fete din Sibiu comunica, la 12 februarie 1941, Biroului Refugiaților din Făgăraș despre ajutoarele primite de eleva Zenovia Preadca, refugiată din Cetatea Albă în județul Făgăraș (satul Voila), arătând că aceasta primea, începând cu 1 octombrie 1940, bursă de la ministerul de profil. Apoi, Crucea Roșie din Sibiu îi plătea de la începutul anului 1941 suma de 1.500 de lei lunar cheltuieli de întreținere și îi mai pusesese la dispoziție un palton, o rochie și prosoape; nu în ultimul rând, Prefectura Făgăraș îi oferise un ajutor în valoare de 1.000 de lei [9, f.23]. Documentul constituia urmarea unei cereri înaintate de tânără cu câteva săptămâni mai devreme prefectului din Făgăraș, prin care, recunoscând primirea celor două ajutoare din urmă, cerea să fie sprijinită mai mult, deoarece numai din salariul surorii sale, cu care locuia în Voila, nu se puteau întreține amândouă [9, f.24].

La 2 octombrie 1940, Prefectura aducea la cunoștința Societății Crucea Roșie-Făgăraș că localul destinat pentru cantina refugiaților se va organiza în proprietatea unui sas din oraș, cu care urma să se încheie „o învoială prescrisă de lege” între cele două părți. De asemenea, căminul refugiaților urma să fie instalat într-o parte a localului Primăriei, unde anterior își avusese sediul Poliția [10, f.111]. Răspunsul venea în urma unei adrese în acest sens a Crucii Roșii.

În aceeași zi, Oficiul de închiriere din cadrul Prefecturii solicita Poliției orașului să întocmească un tablou cu toate locuințele disponibile din oraș, cu specificarea încăperilor mobilate, pentru cazarea refugiaților [10, f.110].

Locuri de muncă

În prima jumătate a aceleiași luni, Fabrica de Explozivi din Făgăraș solicita, prin Prefectura județului, Secretariatului Colonizării și Evacuării „zidari refugiați de origine etnică români”, inclusiv din alte județe în care aceștia se stabiliseră [10, f.117]. În adresa directă către Prefectură se preciza că fabrica avea urgentă nevoie de 15-20 meseriași zidari, pentru „executarea construcțiilor în curs”, al căror termen de finalizare era 1 ianuarie 1941; de această dată se solicitau inclusiv meseriași de origine germană [10, f.88].

Mai târziu, la 6 februarie 1941, Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, din subordinea Ministerului Economiei Naționale, expedia prefecturilor o adresă cu solicitarea de a lua urgent unele măsuri în privința refugiaților din provinciile ocupate. Măsurile respective erau:

1. Să se treacă energic la plasarea refugiaților a căror situație încă nu putuse fi rezolvată. Birourile de plasare să fie îndrumate spre accelerarea activității în domeniu.
2. Refugiații cărora li se oferise plasament și nu l-au acceptat „să fie considerați plasați și în consecință să li se refuze orice alt ajutor ce ar mai solicita (masă, casă, etc.)”.
3. Refugiații care la data de 15 februarie 1941 se aflau de 90 de zile în țară nu mai puteau primi niciun fel de asistență decât în cazul dovedirii demersurilor pentru a fi plasați, dar nu reușiseră.
4. Refugiații plasați și cei cu mijloace de întreținere trebuiau excluși de la orice ajutor [9, f.13].

Dintr-un referat întocmit la 28 februarie 1941, de către șeful Biroului Refugiaților din Făgăraș, suntem informați că pe raza județului se afla un „număr mare” de refugiați, dar și faptul că aceștia se aflau într-o stare „deplorabilă”, opinând că pentru rezolvarea situației o soluție viabilă o constituia angajarea, pe cât era posibil, a cât mai mulți dintre ei în diversele stabilimente economice din județ, dar și la muncile câmpului [9, f.14].

În privința propunerii din urmă, aceasta s-a dovedit a fi mai greu de pus în aplicare, după cum certifică și un document din 12 martie, adresat Prefecturii de către pretorul Plasei Făgăraș, care raporta că în zona sa de competență locuitorii satelor „nu au nevoie de lucrători pentru muncile agricole”, textul citat fiind subliniat [9, f.15]. La rândul său, Leonid Bozdarevici, pretorul Plasei Arpașu de Jos, raporta că în satele din această zonă era nevoie de doar șapte persoane pentru muncile câmpului: șase în Ucea de Sus și una în Ucea de Jos [9, f.16].

Pe de altă parte, Primăria Făgăraș solicita Prefecturii să dispună repartizarea a 3-5 refugiați, care să fie angajați la serviciul salubrității ca măturători [9, f.20]. Alte locuri de muncă fuseseră puse la dispoziția refu-

giaților, pe lângă cele de la Fabrica de Explozivi și Nitramonia-Făgăraș, de către Secția de Construcții Ucea de Jos, din cadrul Regiei Autonome CFR, Secția de transport a aceleiași Regii, fermele statului și oficiile silvice din județ; de asemenea, în măsura deficitului de personal, au fost aplicați în învățământ, notariate și în alte oficii locale.

Problema repatrierilor

Un ultim aspect al problemicii în discuție pe care l-am considerat interesant în contextul dat este acela privind repatrierea unora dintre basarabeni curând după refugiere. Astfel, într-o telegramă a ministrului de Interne către prefecti, din 3 iulie 1940, se arată că „toți basarabeni și ucrainenii, care vor să treacă în Basarabia, se vor adresa prefecturilor”, fiindu-le permis să plece atât civililor, cât și celor care aveau ordine de concentrare. Repatrierea urma să se facă în grupuri, pe baza unei adeverințe comune și având asupra lor hrana rece necesară pe drum pentru cinci zile, fiind orientate către punctele de trecere Bârlad-Zorleni, Crasna-Huși și apoi pe jos la Albița [8, f.8], doar refugiații ucraineni urmând a fi îndreptați către zona Burdujeni-Adâncata [8, f.9].

De asemenea, un ordin telegrafic din 4 iulie comunica prefectilor că guvernul sovietic fixase locurile de trecere pentru cei care doreau să „se ducă” în Basarabia și Bucovina de Nord în următoarele puncte: unul în localitatea Băhrinești, situată pe linia Suceava-Cernăuți, lângă orașul Siret, al doilea la Ungheni, al treilea la Reni și al patrulea la Ismail. Prin urmare, a doua zi ministrul de Interne, generalul David Popescu, cerea prefecturilor să întocmească tabele cu grupele ce doresc „să treacă în interiorul sovietic”, telegrafic pentru primul punct de trecere Armatei a 3-a, iar pentru celelalte Armatei a 4-a, grupele de repatriați urmând a fi dirijate pe rutele cele mai scurte, evitând total Capitala [8, f.6-7].

Prin telegrama ministrului de Interne din 10 iulie 1940, prefectului județului i se cerea să-i înainteze de urgență o situație numerică cu toți cei originari din Basarabia, indiferent de originea etnică, care doreau „să se reîntoarcă”. Punctele de trecere erau cele comunicate cu câteva zile mai devreme, iar prefectul trebuia să stabilească „grupuri după posibilități de trecere prin aceste puncte” [8, f.5]. Luând notă, prefectul județului, col. Mihail Papadopol, cerea, pentru centralizarea datelor, informațiile necesare de la pretorii de plasă (Făgăraș, Șercaia, Cincu și Arpașu de Jos), precum și de la primarul și șeful Poliției orașului Făgăraș [8, f.10].

Ca urmare a dispoziției prefectului, dintr-un tabel întocmit de Prefectura Făgăraș la 16 iulie 1940 rezultă că 17 basarabeni, toți tineri cu vârsta de până la 20 de ani, doreau repatrierea prin punctul de trecere a frontierei Galați-Reni, dintre care 14 erau români, doi germani și unul de origine rusă. Treisprezece proveneau din județul Cahul (Alexandrești, satul Burlacu-Alexandrești și Coștangalia), trei din județul Cetatea Albă (orașul Cetatea Albă și satul Tarutino), iar unul din județul Tighina (satul Șerpeni) [8, f.4]. Dintr-o „Adeverință colectivă de transport” emisă în aceeași zi de către Serviciul administrativ al Prefecturii aflăm numele altor 12 tineri basarabeni care doreau să se repatrieze prin punctul de trecere Brăila-Ismail. Toți proveneau din județul Ismail, 11 fiind originari din localitatea Cuza Vodă, iar unul din satul Frecăței [8, f.42].

La rândul său, Biroul Siguranței din cadrul Poliției Făgăraș înainta un tablou cu șase basarabeni (un medic evreu și cinci români) – găzduiți în Ticușu Vechi (primul) și Beclean (ceilalți) –, care solicitaseră repatrierea. Medicul dorea să meargă în Bălți, trei în localitatea Alexandrești (jud. Cahul), iar ultimii doi în comuna Cuza Vodă, județul Ismail [8, f.12].

Pe de altă parte, au fost și răspunsuri negative, precum cel al primarului din Făgăraș, din 11 iulie, care informa Prefectura că niciun refugiat de aici nu și-a manifestat dorința de repatriere și nici nu are cunoștință în privința acestui fenomen [8, f.11]. Peste patru zile, însă, aceeași instituție notifica prefectului că la sediul său nu se mai prezentase niciun refugiat „care să-și manifeste dorința de a pleca în aceste regiuni ocupate”; la fel se prezenta situația, după cum denotă o notă marginală, și în Plasa Șercaia [8, f.28].

În aceeași zi de 11 iulie, pretura Arpașu de Jos comunica prefectului existența a doi doritori de a se repatria. Unul dintre ei, tânărul Vladimir Stretan, refugiat în satul Corbi din localitatea Nișani (?) (jud. Lăpușna) și aplicat ca muncitor la șantierul CFR de pe teritoriul Ucei de Jos [8, f.44]. Cealaltă, Maria Mureș, având același domiciliu și refugiată din Mateuți (jud. Orhei), cu soțul concentrat sub arme, ambii fiind însă doritori de repatriere. De asemenea, Pretura Cincu informa că pe teritoriul său exista o singură cerere de repatriere – cea a unui ucenic de fierar, Vasile Morariu, refugiat din Șerpeni, jud. Tighina [8, f.13, 29].

O zi mai târziu, pretorul Plasei Făgăraș înainta și el un tabel, în care arăta că din comunele arondate cercului său de competență existau 27 de cereri de repatriere, toți fiind născuți după anul 1919. Cei mai mulți, aproximativ jumătate, doreau să se întoarcă în județul Cahul (Alexandrești, Coștangalia și Burlacu), apoi în județele Ismail (Cuza Vodă și Trecătu (?)), Hotin (Corjeuți) și Cetatea Albă (Cetatea Albă) [8, f.15]. Dintr-o schiță de

răspuns, telegrafiată apoi Ministerului de Interne și Comandamentului Armatei a 4-a de către prefect, aflăm că din Plasa Șercaia erau 31 de refugiați basarabeni doritori de repatriere, aceasta urmând să se realizeze prin punctele de frontieră Băhrinești (o persoană), Ungheni (2), Reni (15) și Ismail (13) [8, f.16-18]. În ziua următoare i se elibera adeverință de călătorie până la Băhrinești-Siret femeii Varvara Bărdui, refugiată în localitatea Sâmbăta de Jos din județul Hotin, satul Corjeuți [8, f.45].

Ceva mai târziu, Ministerul de Interne venea cu precizarea, către prefecturi, asupra faptului ca tabelele pentru repatriere să fie completate exclusiv cu persoane originare din Basarabia și Bucovina, „deoarece autoritățile rusești refuză primirea locuitorilor care nu sunt băștinași din ținuturile menționate” [8, f.24]. Peste două zile pretorul din Cincu îi comunica prefectului că alți trei basarabeni au cerut repatrierea – doi de origine germană, din Tarutino, jud. Cetatea Albă, și un român originar din Șerpeni, jud. Tighina [8, f.31-32].

Legiunea de Jandarmi Făgăraș înștiință și ea Prefectura că patru tineri români găzduiți în satul Hurez, minori și neînsoțiți de nimeni, doreau să plece în localitatea Burlacu din jud. Cahul, solicitând Legiunea a i se comunica modalitatea de transport și data când pot pleca; de asemenea, alți șase români basarabeni de pe raza de competență își manifestaseră aceeași doleanță [8, f.36].

Pentru transportul până la punctele de trecere a graniței al acestor persoane care ceruseră repatrierea, un ordin din 16 iulie al Ministerului de Interne hotăra ca grupurile stabilite de fiecare județ să fie însoțite, în cazul nostru de la stația CFR Făgăraș până la punctele de trecere, de câte doi gardieni publici din cadrul serviciului Poliției. Un alt ordin aducea la cunoștința prefecturilor că persoanele care cereau repatrierea aveau dreptul de a lua cu ele, pe lângă efectele de îmbrăcăminte, suma de două mii de lei de persoană, în bilete emise de Banca Națională Română; totodată, era interzisă trecerea peste graniță cu monede de aur și bijuterii sau orice alte valori de stat. În acest sens, procedura de trecere necesita perchezitii, dar care trebuiau făcute „în mod civilizat, pentru a se evita conflicte” [8, f.38-39].

Comisia repatrierii, din cadrul Ministerului de Interne, era din 16 iulie, cea care primea corespondența referitoare la problematica repatrierilor, totodată comunicându-se prefecturilor că „în urma intervenției Legației germane din București minoritarii germani din Basarabia și Bucovina de Nord nu se evacuează în teritoriile cedate” [8, f.n.].

Într-o adresă din 22 iulie 1940, pretorul Plasei Arpașu de Jos, Leonid Bozdarevici, îl înștiință pe prefectul județului despre intenția familiei basarabene Stanislavciuc (formată din șase persoane), de origine rusă, de a se repatria. Acesta primise găzduire în localitatea Olteț și fusese aplicat în serviciul de cantonier CFR la cantonul de aici [8, f.1]. După luna iulie, fenomenul repatrierii s-a diminuat considerabil, refugiații aflând veștile despre tratamentul groaznic la care erau supuși basarabeni de către autoritățile civile și militare sovietice.

Pentru moment, demersul asupra complexei problematice a refugiaților basarabeni, susținut prin cercetarea celor câteva sute de documente aflate în arhivele brașovene, se oprește aici. Sper ca în viitorul apropiat să am răgazul necesar pentru continuarea cercetării și analizării acestei problematice, care să lămurească și mai clar fenomenul refugierii românilor basarabeni în județul Făgăraș, relevând și alte aspecte importante, precum evacuarea unor instituții școlare, evidente complete ale refugiaților, declarațiile multiple de refuz al repatrierii în toamna anului 1945, repatrierile din 1945 ș.a. Arhivele așteaptă să ștergem colbul de pe alte peste 3.000 de documente.

Referințe:

1. SOLONARI, V. *Purificarea națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944*. Iași: POLIROM, 422 p. ISBN: 973-46-5266-2
2. MOISUC, V. *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*. Ediția I. București: Editura Fundației „România de Mâine”, 2002. 319 p. ISBN: 973-582-520-1
3. CONSTANTINIU, F. *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*. București: Danubius, 1991. 130 p. ISBN: 973-9067-03-4
4. IORGA N., Păcat de munca noastră. În: „*Neamul Românesc*”, 15 iulie 1940.
5. „*Monitorul Oficial*” (București), Partea I, nr.65/18 martie 1941.
6. CIORĂNESCU, G. *Bessarabia. Disputed land between East and West*. Munich: Ion Dumitru Verlag, 1985. 234 p.
7. HALIPA, N.P., NISTREANU, P.N., NISTREANU, N.V. *Calvarul românilor basarabeni și bucovineni*. Editura Scrisul Prahovean-Cerașu, 2001.
8. Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura Județului Făgăraș. Serviciul Administrativ*, Dos. nr.829/1940.

9. Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura Județului Făgăraș. Serviciul Administrativ*, Dos. nr.891/1941.
10. Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura Județului Făgăraș. Serviciul Administrativ*, Dos. nr.874/1940.

Date despre autor:

Constantin BĂJENARU, doctor în istorie, *Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” (România)*.

E-mail: bjnrcosti@yahoo.com

Prezentat la 01.11.2019